

ชาวไทยลื้อในสิบสองปันนา : ความเป็นมาและความเป็นอยู่
ก่อนเคลื่อนย้ายเข้าสู่ประเทศไทย

ความเป็นมาและความสัมพันธ์ระหว่างสิบสองปันนากับล้านนา

ชาวไทยลื้อเป็นชนเผ่าไทเผ่าหนึ่งที่มีถิ่นฐานและการกระจายตัวอยู่ในบริเวณแคว้นสิบสองปันนาทางตอนใต้ของมณฑลยูนนาน ประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน ตั้งอยู่ระหว่างเส้นละติจูดที่ 21.1 ถึง 23.4 องศาเหนือ และลองจิจูดที่ 99.5 ถึง 101.5 องศาตะวันออก มีพื้นที่ประมาณ 20,000 ตารางกิโลเมตร พรมแดนทางใต้ติดต่อกับประเทศสาธารณรัฐสังคมนิยมแห่งสหภาพพม่าและสาธารณรัฐประชาชนลาว แต่เดิมสิบสองปันนามีอาณาเขตกว้างขวางกว่าปัจจุบันมาก ดินแดนบางส่วนทางใต้โดยเฉพาะเมืองอุ้ใต้และอุเหนือถูกฝรั่งเศสยึดเข้าไปรวมกับลาวของฝรั่งเศสในปี พ.ศ. 2436 ดินแดนทางตะวันตกก็ถูกอังกฤษผนวกเข้ากับพม่าของอังกฤษในปี พ.ศ. 2430

ความสัมพันธ์ระหว่างเมืองต่าง ๆ ในสิบสองปันนากับล้านนามีปรากฏอยู่ในตำนานพงศาวดารและเอกสารต่าง ๆ เช่น การแต่งงานระหว่างเชื้อสายของเจ้าเมืองซึ่งเป็นธรรมเนียมในการกระชับความสัมพันธ์ระหว่าง "บ้านพี่เมืองน้อง" ที่สำคัญคือ การแต่งงานของพระยาลาวเมืองเจ้าเมืองยาง กับนางอ้วมิ่งจอมเมือง หรือนางเทพคำขาย พระราชธิดาของท้าวรุ่งแก้วชายเจ้าเมืองเชียงรุ่ง ต่อมา มีพระราชโอรสคือพระยามังราย ผู้สร้างเมืองเชียงใหม่ กษัตริย์ของล้านนา เช่น พระเจ้าแสนเมืองมา (พ.ศ. 1931-1954) ได้เสด็จประพาสสิบสองปันนา พร้อมกับพระเมเหสีในปี พ.ศ. 1932 นอกจากความสัมพันธ์โดยสันติแล้วยังมีการทำสงครามระหว่างดินแดนทั้งสองหลายครั้ง ปี พ.ศ. 1998 พระเจ้าติโลกราชได้ยกกองทัพไปตีเมืองต่าง ๆ ในสิบสองปันนาถึงสองครั้ง ได้เมืองตุน เมืองลวง เมืองวิงและบ้านแจ้ ในระหว่างที่พม่าปกครองล้านนาไม่ปรากฏหลักฐานความสัมพันธ์ระหว่างสิบสองปันนาและล้านนา จนกระทั่งพระเจ้ากาวิละ "พิน่ฆ่าน" ได้รวบรวมไพร่พลตั้งเป็นบ้านเป็นเมืองขึ้นมาอีก ได้ส่งกองทัพล้านนาออกไปตีเมืองต่าง ๆ ของชาวไทยลื้อ เพื่อกวาดต้อนผู้คนมาใส่บ้านใส่เมืองตามนโยบาย "เก็บผักใส่หี เก็บข้าใส่เมือง" ของล้านนา โดยในปี พ.ศ. 2347 พระยาอุปราชมรรณลังกายกกองทัพไปตีเมืองยอง บ้านยู่ เมืองหลาย เมืองกาย เมืองเลน เมืองเชียงขวาง เมืองวะ เมืองลวง เมืองหุน เมืองแจ้ เมืองฮาย เมืองเชียงเจิง เมืองท่าล่อ เมืองพาน เมืองม่่า เมืองวัง เมืองมาก เมืองขวาง เมืองถาด เมืองขาง และเมืองสง ชาวไทยลื้อที่ถูกกวาดต้อนมาเป็นจำนวนมาก

เหล่านี้ได้ตั้งบ้านเรือนอยู่ในท้องที่ต่าง ๆ บางหมู่บ้านตั้งชื่อตามหมู่บ้านเดิมของตน
ในสิบสองปันนา เช่น บ้านเมืองวะ เมืองซอน พยาก และหัวโกในเขตอำเภอ
สันทราย บ้านลวงเหนือ ลวงใต้ ในเขตอำเภอดอยสะเก็ด บ้านเมืองเลน
เมืองเชียงรุ่ง เมืองม่วง เมืองสาต เมืองกาย เชียงขวางในเขตอำเภอเมือง
เหล่านี้อยู่ในจังหวัดเชียงใหม่ ส่วนบ้านอื่น ๆ อยู่ในจังหวัดลำพูน เช่น บ้าน
เวียงยอง บ้านธิ บ้านหลาย และบ้านอยู่ในเขตอำเภอเมือง อำเภอป่าซาง
และอำเภอแม่ทา

เป็นที่น่าสังเกตว่าชาวไทลื้อที่จังหวัดลำพูนเรียกตนเองว่าเป็นชาวยอง
นายไกรศรี นิมมานเหมินท์ ให้ทัศนะว่า ชาวลื้อและชาวยองเป็นกลุ่มเดียวกัน
สิ่งที่ทำให้เกิดความแตกต่างในการยอมรับว่าเป็นลื้อหรือยองนั้นขึ้นอยู่กับเหตุผลทาง
การเมือง เนื่องจากชาวไทลื้อจากเมืองอื่น ๆ ได้ต่อสู้ยึดขึ้นกองทัพล้านนา เมื่อ
สิ้นสุดสงครามจึงถูกกวาดต้อนลงมาในฐานะเชลยศึก ส่วนไทลื้อที่เมืองยองนั้นได้
ยอมสวามิภักดิ์แต่โดยดี ได้อพยพลงมาอย่างสันติ ได้รับความไว้วางใจจาก
เจ้านายล้านนาให้ตั้งถิ่นฐานในจังหวัดลำพูน ด้วยเหตุนี้ชาวไทลื้อที่มาจากเมือง
ยองจึงพยายามแบ่งแยกตัวเองออกจากไทลื้อทั่ว ๆ ไป โดยแสดงว่าตนเองเป็น
"ชาวยอง" อย่างไรก็ดีการแบ่งเช่นนี้ปรากฏในจังหวัดเชียงใหม่และลำพูนเท่านั้น
ในจังหวัดลำปางชาวไทลื้อที่บ้านปากกล้วยเขตอำเภอเมือง เรียกตัวเองว่าเป็นชาว
ไทลื้อมาจากเมืองยอง ข้อสังเกตอีกประการหนึ่งก็คือ เมืองยองอยู่ในเขตพม่า
อาจทำให้ประชาชนเหล่านั้นมีความสำนึกในทางชาติพันธุ์ที่ต่างไปจากกลุ่มที่มาจาก
เมืองอื่น ๆ ในสิบสองปันนาของจีนก็เป็นได้

ความสัมพันธ์ระหว่างสิบสองปันนาและล้านนาคำเนินเรื่อยมา ทั้งทาง
การติดต่อค้าขาย การเดินทางท่องเที่ยวและการทำสงครามแย่งชิงผู้คน จน
กระทั่งอังกฤษเข้ายึดครองพม่าเป็นอาณานิคมทั้งหมดในปี.ศ. 2429 ได้จัดการ
แบ่งเส้นเขตแดนระหว่างพม่าของอังกฤษกับภาคเหนือของประเทศไทยอย่างแน่นอน
อีกทั้งในเวลาใกล้เคียงกันรัฐบาลไทยที่กรุงเทพฯ ได้เข้าปฏิรูปการปกครองใน
ล้านนาให้เป็นระบบรวมศูนย์อำนาจและความคุมการติดต่อระหว่างล้านนากับต่าง
ประเทศ ทำให้ระบบความสัมพันธ์อย่างเป็นทางการระหว่างรัฐของล้านนาและ
สิบสองปันนาสิ้นสุดลง อย่างไรก็ตามทั้งอังกฤษและกรุงเทพฯ ไม่อาจหยุดยั้ง
ความสัมพันธ์อย่างไม่เป็นทางการหรือความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนของทั้งสอง
ดินแดนได้ ยังคงมีการเดินทางติดต่อค้าขายเยี่ยมเยียนกันหรือกระทั่งการอพยพ
หนีภัยธรรมชาติและภัยสงคราม โดยเฉพาะอย่างยิ่งภายหลังจากจีนเปลี่ยนแปลงการ

ปกครองเป็นระบอบคอมมิวนิสต์ในปี พ.ศ. 2492 ชาวไทลื้อจำนวนหนึ่งได้อพยพจากสิบสองปันนาเข้ามาตั้งถิ่นฐานในประเทศไทย ส่วนใหญ่อยู่ในอำเภอแม่สาย อำเภอเชียงแสน และอำเภอเชียงของจังหวัดเชียงราย อำเภอเชียงคำจังหวัดพะเยา และอำเภอท่าวังผาจังหวัดน่าน มีจำนวนน้อยที่เลยมาถึงจังหวัดเชียงใหม่ ลำพูน และลำปาง อย่างไรก็ตามการสำรวจที่ตั้งของชุมชนไทลื้อในเขต 8 จังหวัดภาคเหนือยังไม่ได้มีการจัดทำขึ้นอย่างเป็นทางการ คาดว่าน่าจะมีรายละเอียดเกี่ยวกับจำนวนหมู่บ้านมากกว่าที่ปรากฏในที่นี้

จากการศึกษาประวัติศาสตร์และความสัมพันธ์ระหว่างสิบสองปันนาและล้านนาทำให้ทราบว่า การเข้ามาอยู่ในดินแดนล้านนาของชาวไทลื้อนั้นมิใช่สาเหตุมาจากการถูกกวาดต้อน หนีภัยสงครามและอพยพเข้ามาโดยสมัครใจ ทั้งนี้ บุญช่วยศรีสวัสดิ์ นักเขียนสารคดีเกี่ยวกับชนกลุ่มต่าง ๆ ในภาคเหนือของประเทศไทย ระบุว่า ชาวไทลื้ออพยพเข้ามาอยู่ในประเทศไทยหลายระลอกด้วยกัน สาเหตุที่ที่อพยพเข้ามา นั้น นอกจากจะถูกกวาดต้อนเข้ามาตั้งแต่สมัยโบราณแล้ว ยังเนื่องจากปัญหาทางเศรษฐกิจการเมืองในท้องถิ่นเดิมของตน เช่น ความทุรกันดาร ปัญหาขาดแคลนพื้นที่ทำกิน ถูกใจผู้ร้ายรบกวนและถูกกดขี่ข่มเหงด้วยการขูดรีดภาษีจากจีน การอพยพหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 นั้น เนื่องมาจากการที่จีนเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองเป็นระบอบคอมมิวนิสต์ ซึ่งมีผลกระทบโดยตรงต่อสิบสองปันนา เมื่อพรรคคอมมิวนิสต์จีนขยายอำนาจเข้ามาถึงมณฑลยูนนานในปี พ.ศ. 2493 ได้กำหนดนโยบายเกี่ยวกับชนกลุ่มน้อยขึ้นใหม่และบังคับใช้ทั่วประเทศ มีผลให้สังคมแบบเก่าในสิบสองปันนาต้องเปลี่ยนไป ในปี พ.ศ. 2496 จีนได้จัดตั้งเขตอิสระปกครองตนเองแห่งสิบสองปันนาขึ้นและยกเลิกระบอบกษัตริย์ที่มีมาแต่ดั้งเดิม ระหว่างช่วงเวลาดังกล่าวได้มีชาวไทลื้อจำนวนมากทั้งเจ้านายและสามัญชนอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในพม่า ลาว และไทย

ในประเทศไทยมีชาวไทลื้อหลายร้อยคนที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานตามความพอใจของตนเอง ส่วนมากอาศัยอยู่ตามแนวชายแดนไทย-พม่า ในเขตอำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย โดยเฉพาะที่บ้านไม้ลุงชน หมู่ที่ 10 ตำบลแม่สาย ซึ่งคณะผู้วิจัยได้เข้าศึกษาถึงการเปลี่ยนแปลงและการปรับตัวทางสังคมของชาวไทลื้อกลุ่มนี้ที่อพยพเข้ามาอยู่ในประเทศไทยในช่วงระยะเวลาประมาณ 40 กว่าปีมาแล้ว พบว่าไทลื้อกลุ่มนี้ยังคงลักษณะทางสังคมวัฒนธรรมเดิมของตนเหมือนเมื่อครั้งยังอยู่ในสิบสองปันนา ต่างจากชาวไทลื้อบางกลุ่มที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานเป็นเวลานาน เช่น ชาวไทลื้อที่อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา เข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ประมาณ

150-200 ปี ส่วนใหญ่เป็นลื้อมาจากเมืองล่าและเมืองพง ชาวไทลื้อที่อำเภอ
สะเมิงจังหวัดเชียงใหม่เข้ามาประมาณ 200 กว่าปี ส่วนที่อำเภอดอยสะเก็ดนั้น
ชาวบ้านบางคนเชื่อว่าบรรพบุรุษของตนเข้ามาตั้งถิ่นฐานนานถึง 600 ปีมาแล้ว
(สัมภาษณ์ก้านบุญทอง ใบสุรินทร์) ชาวไทลื้อดังกล่าวถูกกลืนกลาย
(Acculturation) จนทำให้เกิดการผสมผสาน (Assimilation) ทางกาย
ภาพและวัฒนธรรมมากกว่าไทลื้อกลุ่มใหม่ที่อำเภอแม่สาย ปัจจุบันนี้ยังมีชาวไทลื้อ
อพยพเข้ามาตามชายแดนไทยเนื่องจากไม่พอใจระบอบการปกครองของจีน ต้องการ
หาถิ่นที่อยู่ใหม่หรือติดตามหาญาติพี่น้องเพื่อมาอยู่ร่วมกัน นอกจากนี้ยังมีการอพยพ
ของชาวไทลื้อจากประเทศสาธารณรัฐประชาชนลาว มาตั้งถิ่นฐานอยู่ในอำเภอ
เชียงของ จังหวัดเชียงราย มีชาวไทลื้อจากเมืองยองในเขตพม่าเข้ามาตั้ง
หมู่บ้านหลายแห่งในอำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงใหม่ บรรดาผู้อพยพชาวไทลื้อ
เหล่านี้จะค่อย ๆ ผสมกลมกลืนเข้ากับชุมชนในถิ่นที่อยู่ใหม่ เมื่อเวลาผ่านไป
นานเข้าก็จะลืมวิถีชีวิตเดิมของตน ยิ่งเมื่อขาดเอกสารหรือการบันทึกก็ยากที่จะ
ทราบถึงชีวิตความเป็นอยู่แบบไทลื้อในอดีตได้

ความเป็นอยู่ : สังคมวัฒนธรรมของชาวไทลื้อในอดีต

บันทึกประวัติศาสตร์ของชาวไทลื้อระบุว่า ระบบการปกครองแบบมี
กษัตริย์ของสิบสองปันนาเริ่มตั้งแต่ประมาณ พ.ศ. 1180 โดยมีปฐมกษัตริย์ คือ
พระยาเจิงหรือเจื่อง มีการปกครองสืบทอดกันมาจนถึงพระเจ้าแผ่นดินองค์ที่ 44
คือ เจ้าหม่อมคำลือ เป็นกษัตริย์องค์สุดท้าย

การปกครองของสิบสองปันนากายใต้ระบอบกษัตริย์นั้นมีหน่วยบริหาร
ราชการที่สำคัญคือ คำสนาม เป็นที่ประชุมท้าวขุนเหนือสนาม โดยมีเจ้าเชียงฮา
ซึ่งเป็นตำแหน่ง เทียบเท่านายกรัฐมนตรีเป็นประธาน ระบบการปกครองตาม
ประเพณีดั้งเดิมที่ผูกยกเล็กในราวปี พ.ศ. 2493 เมื่อจีนเปลี่ยนการปกครอง
เป็นแบบคอมมิวนิสต์แล้ว ในเดือนมกราคม พ.ศ. 2495 รัฐบาลจีนได้จัดตั้ง
กรมการประชาชนปกครองตนเองเขตสิบสองปันนาขึ้น ในปี พ.ศ. 2498 เขต
ปกครองตนเองถูกเปลี่ยนเป็นแคว้นปกครองตนเอง และได้ตั้งกรมการประชาชน
ปกครองตนเองระดับแคว้นขึ้นแทนระดับเขต โดยมีบรรดาเจ้านายสิบสองปันนา
เข้ารับตำแหน่งในระดับสูงด้วย (ศจ. ปวงหุยคุน "จุดเริ่มต้นใหม่ของประวัติศาสตร์"
หน้า 2)

ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครองของจีนสภาพสังคมของชาวไทลื้อเป็น
สังคมศักดินา ประกอบด้วย เจ้าและสามัญชน เจ้าของสิบสองปันนาได้แก่ เจ้า

แผ่นดิน เจ้าเมือง และราชวงศ์ ส่วนสามัญชนแบ่งเป็นกลุ่มต่าง ๆ ได้ 4 กลุ่ม ดังนี้

ก. ไตเม็ง หรือ ไตเมือง กล่าวกันว่า คนกลุ่มนี้เป็นกลุ่มแรกที่เข้ามาอยู่ในสิบสองปันนา มีฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมสูงกว่ากลุ่มอื่น ๆ ได้ทำนาในบริเวณที่มีความอุดมสมบูรณ์และเป็นกลุ่มที่เสียภาษีมากที่สุด คำว่าไตในที่นี้สื่อความหมายว่าเป็นเสรีชน ไม่ใช่ทาส น่าจะเป็นต้นกำเนิดของคำว่า ไท - ไทยในสมัยต่อมา ในขณะที่เดียวกันชาวไทลื้อมักจะใช้คำว่า ไต ในความหมายว่า คน เช่น ถ้ามว่า "เป็นไตบ้านไต" หมายถึง เป็นคนมาจากหมู่บ้านไต

ข. เลกน้อย เป็นกลุ่มที่สองที่เข้ามาอยู่ในสิบสองปันนา มีฐานะต่ำกว่ากลุ่มแรก มีที่นาที่มีความอุดมสมบูรณ์น้อยกว่าและเสียภาษีต่ำกว่าไตเม็ง มีหน้าที่รับใช้เจ้านาย เช่น ที่เมืองเชียงรุ่งมีเลกน้อยจาก 6 หมู่บ้านผลัดเปลี่ยนกันมาทำงานในหอเจ้าแผ่นดิน เช่น เลี้ยงม้า เลี้ยงช้าง ทำอาหาร ฯลฯ

ค. องฮาย เป็นกลุ่มที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานหลังเลกน้อย มีฐานะทางสังคมต่ำเพราะไม่มีที่ทำกินและไม่สามารถเสียภาษี จึงต้องรับภาระในการรับใช้เจ้านายและรับจ้างไตเม็งทำงาน พวกนี้ไม่มีสิทธิในการเคลื่อนย้ายไปทำมาหากินโดยอิสระ สำหรับกลุ่มที่มีฐานะเป็นชาวดัด และ ซ้อยซ้า (ทาส) ถือว่าเป็นส่วนหนึ่งขององฮาย ซึ่งไม่ใช่พวกไทลื้อทั้งหมด เพราะมีพวกหว่า (ลัวะ) และคนกลุ่มอื่น ๆ ปนอยู่ด้วย

ง. กลุ่มอื่น ๆ ได้แก่ ช่าม่อน คือ พวกชาวเขาชาวดอย เช่น พวกอะซ้า ล่าฮู มัง และเย้า ที่ต้องส่งส่วยให้แก่เจ้าแผ่นดิน หรือเจ้าเมืองด้วย

ระบบสังคมของไทลื้อเป็นระบบของความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ทุกกลุ่มยึดถือในโลกทัศน์เดียวกัน หากคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งรับระบบความเชื่ออื่นจะถูกถอนออกจากระบบเดิม ตัวอย่างเช่น ชาวไทลื้อที่ยอมรับนับถือคริสตศาสนาถูกถือว่าเป็นคนนอกกระบบที่ไม่เสียภาษี

ศาสนาและความเชื่อ

ศาสนาและความเชื่อของชาวไทลื้อคล้ายคลึงกับชาวไทวนในล้านนา กล่าวกันว่าพุทธศาสนาในกัณยานั้นแพร่จากล้านนาไปยังสิบสองปันนา ชาวไทลื้อมีความเลื่อมใสศรัทธาและเคร่งศาสนา ทุก ๆ หมู่บ้านมีวัดประจำหมู่บ้าน ใช้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาและงานประเพณีต่าง ๆ ของชาวบ้าน เช่น งานประเพณีสงกรานต์ที่เมืองเชียงรุ่งนั้นจัดที่วัดบ้านถิ่น วัดคงความเป็นศูนย์กลางของชุมชนมาจนกระทั่งเกิดการปฏิวัติวัฒนธรรมราวปี พ.ศ. 2500 ขบวนการนี้ถือว่า

ทุกสิ่งที่เกี่ยวข้องกับศาสนาเป็นสิ่งที่ชั่วร้ายสมควรถูกทำลาย สิ่งก่อสร้างและทรัพย์สิน
ของพุทธศาสนาในสิบสองปันนา อาทิ พระพุทธรูป ปิณฑหรือหนังสือธรรม
ตำราต่าง ๆ ตลอดจนข้าวของประจำวัดถูกทำลาย ลักขโมยและสูญหายไปเป็น
จำนวนมาก วัดถูกใช้ประโยชน์ในทางเศรษฐกิจ เช่น ลานวัดใช้เป็นที่ตากข้าว
โบสถ์และวิหารใช้เป็นยุ้งข้าว พุทธศาสนาชบเซาลงไป จนกระทั่งราวปี พ.ศ.
2515 จึงถูกรื้อฟื้นขึ้นมาอีก ชาวบ้านได้ร่วมกันซ่อมแซมวัด เจดีย์ และสร้าง
พระพุทธรูปขึ้นมาใหม่

ศาสนาพุทธที่ถือปฏิบัติอยู่ในสิบสองปันนานั้นคล้ายคลึงกับดินแดนทางตอน
เหนือของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น พม่าและล้านนา จะเห็นได้ว่า
ประเพณีการบวชนั้นชาวไทลื้อนิยมบวชแรมมากกว่าบวชพระ และเครื่องพระสูตร
มากกว่าพระวินัยเช่นเดียวกับล้านนา การห่มจีวรของพระไทลื้อนั้นต่างจากพระสงฆ์
ไทยภาคกลาง มีความคล้ายคลึงกับพระทางล้านนามากกว่า

ความเชื่อดั้งเดิมของชาวไทลื้อที่ควบคุมเกี่ยวกับศาสนาพุทธคือ ความเชื่อ
เรื่องผี ขวัญและไสยศาสตร์ ในแต่ละหมู่บ้านจะมีศาลเทวดาบ้านตั้งอยู่ มีลักษณะ
เป็นเรือนไม้ขนาดเล็ก ตั้งอยู่บนเสาไม้ มีลานโล่งใช้ประกอบพิธีกรรมเลี้ยง
เทวดาบ้านในเดือน 11 ของลื้อ หรือประมาณเดือนสิงหาคม มักใช้ควายเป็น
เครื่องเซ่น มีธรรมเนียมมากมายในสิบสองปันนาทำให้ยากที่จะกล่าวครอบคลุมถึง
ทั้งหมด จึงขอกล่าวเพียงคร่าว ๆ เพื่อแสดงให้เห็นการปฏิบัติทางสังคมในดินแดน
ดังกล่าว

การสัก

ชาวไทลื้อนิยมสักตามตัวและที่ขา โดยเชื่อว่าถ้าไม่สักตัว เมื่อตายไป
จะเกิดเป็นวัวแล้วถูกลกหนึ่งมาทำเป็นกลอง หากไม่อยากเกิดเป็นวัวต้องสักตัว
การสักนี้ถือว่าเป็นการตกแต่งร่างกายให้สวยงามและแสดงถึงความเป็นผู้ชายด้วย
ผู้ชายที่ไม่สักจะถูกล้อเลียนว่าเป็นผู้หญิง เวลาไปเกี่ยวสาวมักถูกล้อเลียนว่า
"ขากมันยังเหยียด ขาเขียดมันยังลาย ขาผู้ชายทำไมไม่มีลายสักนิต" นอกจากนี้
นี้ยังมีความเชื่อว่า ไทลื้อเป็นกลุ่มคนที่ไม่ได้รับส่วนแบ่งพระธาตุของพระพุทธรูปเจ้า
จึงนำเอาขี้เถ้าของพระพุทธรูปองค์มาถูกตามร่างกายเพื่อให้ได้รับบุญกุศลจากความ
เลื่อมใสในพระศาสนา

ที่อยู่อาศัย

ลักษณะบ้านไทลื้อมีหลังคาลาด หน้าจั่วสูง มีชายคาปีกนกต่อกับพื้น
หลังคาเป็นสันจระเข้ หลังคาเป็นสองชั้น ชั้นที่สองมุงต่ำกว่าชั้นแรกลงมาประมาณ

ครึ่งฟารอบตัวเรือน ทำให้มองจากภายนอกไม่เห็นฝาเรือนและพื้นเรือนได้ ชาวไทลื้อเรียกลักษณะบ้านเรือนของตนว่า "เฮือนเสาดั่ง ดินชอปก" เนื่องจากตัวบ้านถูกรองรับด้วยเสาไม้จำนวนมากตั้งแต่ 60-100 ต้นขึ้นไป โคนเสาไม้ไม่ไผ่ลงในดินแต่วางอยู่บนก้อนหินซึ่งทำหน้าที่เป็นต่อหม้อ ตัวอย่างเช่น พระราชวังเดิมที่เวียงผาครางที่ซำรุตทรุดโทรมไปหมดเหลือแต่เพียงฐานที่ทำด้วยแผ่นหินกลมไว้ หลังคาบ้านนิยมมุงด้วยกระเบื้องดินเผาหรือดินขอ เช่นเดียวกับล้านนา ตัวบ้านมีขนาดใหญ่ มีบันไดทะลุขึ้นมากกลางเต็น ภายในเรือนเป็นห้องเดี่ยวขนาดใหญ่ ใช้ประโยชน์เป็นห้องนอน ห้องนั่งเล่น ห้องรับแขก ห้องกินข้าวและห้องครัว บริเวณที่ใช้นอนมีผ้าม่านกันเรียกว่า "ล่วม" อยู่คนละมุมกับบริเวณที่ใช้ประกอบอาหาร

ใต้ถุนบ้านสูงประมาณ 8 เมตร ใช้ประโยชน์เป็นคอกสัตว์ ที่เก็บข้าวเปลือกและของใช้ ในบริเวณบ้านมีไม้ผลยืนต้น เช่น มะม่วง มะละกอ เป็นต้น รั้วบ้านเป็นไม้ไผ่ขัดสานที่เรียกว่ารั้วไม้สะลาบ

ชาวไทลื้อมีตำนานเกี่ยวกับการสร้างบ้านที่อธิบายถึงส่วนต่าง ๆ ในโครงสร้างของบ้านที่ประกอบกันขึ้นจากการช่วยเหลือของสัตว์ประเภทต่าง ๆ แสดงให้เห็นถึงความเชื่อที่ใกล้ชิดกับธรรมชาติแวดล้อมและเห็นความสำคัญของธรรมชาติจนนำมาผูกขึ้นเป็นตำนาน นอกจากนี้การขึ้นบ้านใหม่จะมีการนำตัววัวมาแขวนไว้หน้าบ้าน เมื่อมีผู้ผ่านไปมาเห็นก็จะพูดว่า ตี ตี เป็นสิริมงคลแก่บ้านและเจ้าของบ้าน

ลักษณะครอบครัวและเครือญาติ

ชาวไทลื้อมีอิสระในการเลือกคู่ครอง งานแต่งงานจะถูกจัดขึ้นภายหลังจากมีการตกลงกันระหว่างญาติผู้ใหญ่ของทั้งสองฝ่าย และใช้หมูปั้นเส้นสอดสูช้อย โดยกำหนดอายุ ขนาด และจำนวนว่าจะใช้เท่าใดก็แล้วแต่จะตกลงกัน แล้วจะนำหมูปั้นบางส่วนไปแลกเงินแถบอีกทีหนึ่ง นอกจากนี้อาจมีแก้วแหวนเงินทองเป็นเส้นสอดด้วย มีการผูกข้อมือและให้พร โดยผู้เฒ่าผู้แก่เช่นเดียวกับล้านนาด้วย

ชาวไทลื้อส่วนใหญ่มีรูปแบบการสมรสแบบเอกคู่ครอง อาศัยอยู่รวมกันในครัวเรือนใหญ่แบบครอบครัวขยายที่มีการจัดหาอาหารร่วมกัน ที่อยู่อาศัยภายหลังการสมรสจะอยู่กับครอบครัวของฝ่ายหญิง ส่วนระบบเครือญาติเน้นให้ความสำคัญกับญาติทั้งสองฝ่าย เนื่องจากรูปแบบการสืบทอดมรดกที่ชายและหญิงได้รับส่วนแบ่งเท่ากัน หญิงจะได้รับมรดกเป็นที่ดิน ในขณะที่ชายได้รับเป็นทรัพย์สินอย่างอื่น ๆ อย่างไรก็ตามในทางปฏิบัติผู้ชายได้รับความสำคัญถือว่า เป็นผู้นำในครอบครัว

เมื่อมีการเกิดในบ้านใด จะต้องนำ "ตะแหลั่ว" (ไม้ไผ่สานเป็น

แผ่นแบน ๆ) ไปติดไว้หน้าบ้านเพื่อบอกให้ชาวบ้านรู้ว่าบ้านนี้มี "แม่กำเดือน" คือ แม่ลูกอ่อนที่ลูกยังอายุไม่ถึง 1 เดือน ชาวบ้านจะไม่เข้ามายุ่งด้วย ถือเป็นเรื่องไม่ควรกระทำ พอ "ออกเดือน" คือ ลูกอายุครบหนึ่งเดือนต้องมีการผูกข้อมือ เรียกขวัญให้ทั้งแม่และลูก หลังจากนั้นก็ไม่ต้องเก็บตัวอีก เพื่อนบ้านสามารถไปมาหาสู่ได้ตามปกติ ในระหว่างที่อยู่ "กำเดือน" นั้น ผู้เป็นแม่จะไม่กินเนื้อวัวควาย สำหรับไก่หรือปลานั้นจะเลือกกินที่มีสีขาว เช่นกินไข่ขาว ปลาข้างขาว เป็นต้น

ชาวไทยลื้อแต่เดิมไม่มีแชหรือนามสกุล แต่ปัจจุบันเพื่อความสะดวกในการติดต่อกับทางราชการและการเข้าโรงเรียนจึงมีการใช้แซ่กันบ้าง เจ้านายซึ่งมีคำว่า "ท้าว" นำหน้าชื่อ ใช้แซ่ว่า แซ่ท้าว เช่น ท้าวชินผิน ท้าวชินแสง หรือ เจ้านม่อมคำสือ ใช้ว่าท้าวชื่อชิน เป็นต้น

การเรียกชื่อคนสามัญใช้คำนำหน้าว่า "ไอ้" สำหรับเพศชาย และ "อี" สำหรับเพศหญิง แต่พอแต่งงานมีลูกแล้วจะเรียกชื่อลูกคนโตแทน โดยเติมคำว่า "พ่อ" หรือ "แม่" ข้างหน้า เช่น พ่ออีอ่อนแก้ว สำหรับชนชั้นปกครองเรียกตามตำแหน่งเป็น "เจ้าหม่อม" หรือนาง

ตามประเพณีเมื่อมีคนตายในบ้านญาติพี่น้องจะเก็บศพไว้ไม่นานนัก ประมาณ 3-5 วัน มีการสวดหน้าศพ เมื่อจะฝังศพจะใช้ไข่เสียงทาย ถ้าโยนไข่แล้วแตกที่ใดก็จะฝังไว้ที่นั่นภายในป่าช้า ถ้าตายวันเพ็ญขึ้นสิบห้าค่ำและแรมสิบห้าค่ำต้องนำศพไปเผาทันทีไม่ให้เก็บไว้ข้ามวัน สำหรับการตายผิดปกติ เช่น ตายด้วยอุบัติเหตุ คอลดลูกตาย ตายด้วยโรคระบาด จะไม่นำศพเข้าบ้านแต่จะให้นำไปฝังทันทีโดยไม่ต้องใส่โลง

ภาษา

ภาษาไทยลื้อจะอยู่ในกลุ่มตระกูลภาษาไทยกลุ่มหนึ่ง เรียกว่า กลุ่มตะวันตกเฉียงใต้ ซึ่งประกอบด้วยภาษาถิ่นอื่น ๆ ที่มีความคล้ายคลึงกัน เช่น ลาว เขิน ไทยใหญ่ ไทยวน ไทยขาว ไทดำ และไทแดง จากที่ตั้งของสิบสองปันนาที่ใกล้กับจีนและพม่าทำให้มีการยืมคำจากทั้งสองภาษามาใช้ เช่นคำว่า ถาง เป็นภาษาจีนแปลว่า ริด คำว่า ตกบุง เป็นภาษาพม่าแปลว่า ถ่ายรูป ภายหลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครองได้มีความพยายามปรับปรุงภาษาเขียนโดยเปลี่ยนจากตัวอักษรเก่าเป็นตัวใหม่ เพื่อให้เขียนง่ายและสะดวกในการพิมพ์ โดยนำเอาพยัญชนะ สระและวรรณยุกต์ มาไว้ในเรขาคณิตเดียวกัน แต่ระบบใหม่นี้ไม่เป็นที่นิยมรัฐบาลจึงยกเลิกแล้วหันมาปรับระบบการเขียนแบบเดิมขึ้นอีก ปัจจุบันนี้เด็กไทยลื้อมีโอกาสเรียนรู้ภาษาของตนเองในโรงเรียนจนถึงระดับชั้นที่ 3 ต่อจากนั้นต้อง

เรียนเป็นภาษาจีนทั้งหมด ชาวไทลื้อรุ่นใหม่จึงพูดได้สองภาษาและใช้ชื่อจีนด้วย ทำให้เกิดการผสมกลมกลืนมากกว่ารุ่นก่อน ๆ อย่างไรก็ตามยังไม่นิยมพูดภาษาจีนภายในครอบครัว จะใช้เมื่อติดต่อกับทางราชการหรือเมื่อค้าขายกับคนจีนเท่านั้น

อาหารการกิน
ชาวไทลื้อกินข้าวเหนียวเป็นอาหารหลัก กับข้าวที่นิยมคือ น้ำพริกแกงปูกับหน่อไม้ต้ม น้ำพริกอ่อน แกงหน่อไม้ส้ม ฯลฯ ยังมีขนมจีนที่เรียกว่า ขนมก้างหรือ ขนมบับ ราดด้วยน้ำแกง ชาวไทลื้อชอบสูบบุหรี่และเคี้ยวหมาก แต่ไม่นิยมกินเมี่ยงแบบล้านนา

หัตถกรรม

ชาวไทลื้อได้นำวัสดุพื้นบ้าน เช่น หวาย, ไม้ไผ่ และไม้เนื้อแข็งบางอย่างมาทำเครื่องจักสานและภาชนะเพื่อให้สอยในครัวเรือน มีการทำกระดาษจากต้นสา โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่บ้านเจ้า อำเภอเมืองฮายเป็นหมู่บ้านที่มีชื่อเสียงในการทำกระดาษ (จุเป่าเทียน "วิจัยหัตถกรรม..." หน้า 12) กระดาษสานี้เดิมใช้ทำฉัตรและธง เพื่อนำไปประกอบพิธีกรรมทางพุทธศาสนา ต่อมานำไปใช้ทำโคมขงเบ้งหรือโคมลอย (หน้า 12)

เครื่องปั้นดินเผา เป็นหัตถกรรมดั้งเดิมของชาวไทลื้อ ในตำนานและนิทานพื้นบ้านมักกล่าวถึงการทำเครื่องปั้นดินเผา พอสรุปได้ว่า เริ่มมีการทำเครื่องปั้นดินเผาครั้งแรกที่บ้านลือ อำเภอเชียงรุ่ง แล้วกระจายออกไปยังหมู่บ้านอื่น ๆ (หน้า 15) ปัจจุบันนี้กรรมวิธีการผลิตเครื่องปั้นดินเผาพัฒนาขึ้นมาก ที่อำเภอเชียงรุ่งมีโรงงานเครื่องปั้นดินเผาและเครื่องเคลือบที่ค่อนข้างทันสมัย ผลิตภาชนะที่ใช้ประจำวัน เพื่อสนองความต้องการของตลาดท้องถิ่น

การทอผ้าเป็นหัตถกรรมเก่าแก่อีกอันหนึ่ง หญิงชาวไทลื้อมีความสามารถในการทอผ้าใช้เองในครอบครัว ผ้าไหมยกดอกไต (Dai brocade) ได้รับการกล่าวขวัญว่ามีลวดลายที่งดงามสดุดตา แสดงถึงเอกลักษณ์ประจำเชื้อชาติ

การฟ้อนรำ

การฟ้อนรำแบบดั้งเดิมของชาวไทลื้อมีหลายชุด เช่น ฟ้อนเล็บ ฟ้อนเทียน ฟ้อนแห่ ฟ้อนดาบฟ้อนเจิง ฟ้อนนางนก และฟ้อนในพิธีกรรม (ดีเรกชัย หน้า 6) ฟ้อนของไทลื้อมีลักษณะคล้ายคลึงกับฟ้อนพม่าและไทใหญ่ ปัจจุบันได้พัฒนาเป็นระบำผสมบัลเลต์ที่สะท้อนชีวิตและความเป็นอยู่ของชาวบ้าน เช่น ระบำจับปลา รำกลองยาว รำเก็บใบชา เป็นต้น การฟ้อนผสมบัลเลต์ที่รู้จักกันแพร่หลายคือ ชุด

พระสุธนางมโนห์รา

นอกจากการผ่อนรำแล้วศิลปะเพื่อความบันเทิงอีกอย่างของชาวไทลื้อคือ การขับ ซึ่งคล้ายกับการขับซอของล้านนา ช่างขับมีทั้งชายและหญิง ขับเพื่อเลี้ยงชีพและเพื่อความสนุกสนานในงานเทศกาลต่าง ๆ เช่น ในงานสงกรานต์ มีดนตรีประกอบคือ พิณ เนื้อหาของคำขับนั้นมีตั้งแต่การขับอวยพร ขับกล่อมห่อในวันแต่งงาน ขับลา ขับบัดเคราะห์เจ้าบ้านในงานขึ้นบ้านใหม่ และขับเป็นนิทาน เช่น เรื่องสังกาศลิบโห พระสุธนางมโนห์รา เป็นต้น (ดิเรกชัย) ในระหว่างที่ขับช่างขับมักใช้พัดบังหน้าและบางคนที่จดข้อความไว้ที่พัดด้วย

ชาวไทลื้อมีความเป็นอยู่ที่ผูกพันกับธรรมชาติ ตัวอย่างเช่น การปลูกต้นไม้ที่มีประโยชน์ต่อชีวิตประจำวัน อย่างเช่น ต้นขี้เหล็กที่ใช้ทำฟืน การปลูกต้นโพธิ์ ต้นสา ไม้ฝาง และต้นช่อยในบริเวณวัด จะเห็นได้ว่าในลิบสอง-บันนานั้นป่า ไม้ยังอุดมสมบูรณ์ในขณะที่ภูเขาทางตอนใต้ของจีนหลายแห่งกลายเป็นเขาหัวโล้นไปแล้ว

สังคมแบบจารีตของไทลื้อถูกควบคุมด้วยกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ที่เป็นข้อห้ามและข้อควรปฏิบัติ เป็นเครื่องกำหนดพฤติกรรมและภาวะการณ์ต่าง ๆ ในสังคม และที่ถือว่าสำคัญได้แก่ ฮีตบ้านลิบสอง ครอบเมืองลิบสี่ ประเวณีลิบห้า คลองคำลิบหก (ทวี สว่างปัญญากร 2529) ในปัจจุบันดินแดนลิบสองบันนาศประกอบด้วยคนรุ่นเก่าและคนรุ่นใหม่ที่ได้รับการอบรมขัดเกลาทางสังคมที่แตกต่างกันมาก ทุกวันนี้แม้ชาวไทลื้อจะยังคงพูดภาษาและแต่งกายตามแบบฉบับของตน แต่ก็แทบจะไม่ปรากฏร่องรอยของความคิด ค่านิยม กฎเกณฑ์ และแบบแผน วัฒนธรรมที่มีความหมายต่อลักษณะเฉพาะของความเป็นคนไทลื้อ ที่ได้รับการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษหลงเหลืออยู่มากนัก ทั้งนี้เพราะความจำเป็นในการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมทั้งธรรมชาติและสังคมวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไป